

**ЮРИДИЧНІ ФАКТИ У СФЕРІ ПУБЛІЧНОГО ПРАВА**

Для вітчизняної правової традиції характерна багатобічна розробка проблеми юридичних фактів, як на загальнотеоретичному, так і галузевому рівні, у монографічних дослідженнях, дисертаціях, статтях, навчальній літературі з теорії держави і права, а також з галузевих юридичних наук. Серед дослідників юридичних фактів виділимо роботи С. С. Алексєєва, Н. Г. Александрова, Д. М. Генкіна, Ю. І. Гревцова, Ю. А. Денисова, О. В. Дзера, А. Д. Зайкіна, О. С. Іоффе, В. Б. Ісакова, С. Ф. Кечекьяна, О. А. Красавчикова, А. В. Малько, Н. І. Матузова, В. С. Нерсесянца, П. М. Рабіновича, С. І. Реутова, В. Н. Синюкова, О. Ф. Скакун, А. К. Стальгевича, О. Ф. Фрицького, Р. Ф. Халфіної, Є. О. Харитонова, В. А. Тарасової, М. Д. Шаргородського, В. М. Шуршалова.

Аналіз загальнотеоретичної вітчизняної і російської юридичної літератури дозволяє дійти висновку, що поняття юридичного факту є одним з найбільш стійких визначень при наявності незначних відмінностей, що пов'язано з розмаїтістю підходів до тлумачення значення і ролі юридичних фактів у правовому житті суспільства.

Традиційно під юридичними фактами розуміються закріплені в нормах права обставини, за яких виникають, змінюються або припиняються конкретні правовідносини, суб'єктивні права і юридичні обов'язки.

Незважаючи на загальнотеоретичне значення юридичних фактів, в окремих галузях права ця категорія «пристосовується» і здобуває особливі, специфічні ознаки, що породжує необхідність обліку цих особливостей юридичних фактів, стосовно як окремих галузей права, так і правової системи в цілому.

До правової спільності публічного права належать галузі з централізованим правовим регулюванням, коли правове регулювання здійснюється з єдиного центру (юридична централізація). Держава у сфері публічного права визначає місце і роль кожного окремого суб'єкта в системі правових відносин, його права й обов'язки стосовно держави [1, 88]. Найважливішими складовими публічного права є: конституційне право, адміністративне право, кримінальне право, процесуальне право. Розглянемо деякі юридичні факти, характерні для даних галузей публічного права.

У конституційному праві під юридичними фактами звичайно розуміють такі життєві обставини, з якими норми конституційного права зв'язують виникнення, зміну або припинення конституційно-правових відносин [2, 14]. У деяких сферах правового регулювання, у тому числі в конституційному праві, норми реалізуються без правовідносин. Це, наприклад, стосується правоздатності особи, що виникає вже із самого факту народження людини. Але правоздатність — не правовідносини, а лише їхня передумова. Норми, що забороняють, у більшості випадків реалізуються за межами конкретних правовідносин [3, 42–43]. Звідси не випадково підкреслюється, що конституційно-правові

факти — це факти реальної дійсності, з настанням яких пов'язані визначені юридичні наслідки (а не тільки правовідносини). Особливості конституційно-правових фактів обумовлені тими суспільними відносинами, що попадають у сферу дії норм конституційного права [4, 48]. При класифікації юридичних фактів у конституційному праві за основу береться класифікація, запропонована С. С. Алексєєвим [5, 73], в основі якої лежать такі критерії [6, 72–74]:

– наслідки, що викликає юридичний факт: правоутворюючі; правозмінюючі (спричиняють зміну правоздатності суб'єктів, перехід конституційно-правових відносин у нову якість, в інші види правовідносин. Прикладами таких юридичних правозмінюючих фактів можуть бути: обрання Президента України, депутата представницького органу; досягнення громадянином установленого законом віку; придбання особою громадянства України і т. п.); правоприпиняючі факти — припиняють конституційно-правові відносини; змішані юридичні факти — припиняють дію правовідносин одного виду і сприяють виникненню правовідносин іншого виду. Так, припинення депутатських повноважень спричиняє виникнення різноманітних відносин. Наприклад, виникає право відновлення на колишньому робочому місці;

– форма юридичних фактів: позитивні і негативні. У конституційному праві переважна частина юридичних фактів має позитивний характер. Прикладом негативних юридичних фактів є дострокове припинення повноважень народного депутата України у випадку невиконання вимог щодо несумісництва депутатської й іншої оплачуваної трудової діяльності; утрата депутатського мандата при відмовленні прийняття присяги;

– характер дії юридичного факту: факти обмеженої, однократної дії і факти-стани. Існують факти одноразової дії і факти-стани, що тривають безупинно, тривалий час, постійно породжуючи юридичні наслідки. Це обумовлює стабільність правовідносин. Факти-стани — це обставини, що характеризуються відносною стабільністю і тривалим терміном існування, протягом якого вони можуть неодноразово (у сукупності з іншими фактами) викликати юридичні наслідки. Це, наприклад, громадянство, депутатство і т. д.;

– характер зв'язку факту з індивідуальною волею особистості: юридичні події і юридичні дії.

Визначено, що дії залежать від волі і свідомості людини. Прикладом подій є народження або смерть фізичної особи, досягнення визначеного віку, стихійні явища і т. п. Однак іноді одних подій недостатньо для виникнення «повноцінних» конституційно-правових відносин: вони створюють тільки умови реалізації права. Так, ст. 36 Конституції України [7], де для реалізації права об'єднання в політичні партії й інші громадські організації, досягнення громадянином відповідного віку не є єдиною і вирішальною умовою. Необхідні воля і бажання громадянина стати членом такої організації, його згода і т. п.

В адміністративному праві юридичними фактами, з наявністю яких законодавство пов'язує виникнення, зміну і припинення конкретних адміністративно-правових відносин, часто бувають дії по виданню ненормативних актів керування [8, 227]. Однак потрібно мати на увазі, що адміністративні правовідно-

сини виникають не тільки з ініціативи органів керування, посадових осіб, але часто і з ініціативи керованих суб'єктів і громадян (наприклад, громадянин подає заяву або скаргу, вносить пропозицію в орган керування, а останній зобов'язаний її розглянути, прийняти рішення і сповістити про це громадянина). Адміністративно-правові відносини виникають не тільки в результаті дій людей, але й у результаті подій [9, 64] (так, у випадку надзвичайної екологічної ситуації або аварії виконавчий комітет, органи охорони здоров'я, посадові особи, спеціально уповноважені державним органом керування в галузі охорони навколишнього природного середовища, зобов'язані негайно приступити до ліквідації їхніх наслідків [10, ст. ст. 65, 66, 546]. Адміністративні правовідносини можуть виникати й у результаті адміністративних правопорушень [11, 45].

Будучи одним з основних елементів механізму муніципально-правового регулювання, юридичні факти виконують свою головну функцію — забезпечують виникнення, зміну і припинення муніципально-правових відносин. У дослідженнях з муніципального права існує достатня кількість класифікацій юридичних фактів. Найбільш розповсюдженою і значимою для муніципально-правових відносин є класифікація юридичних фактів за вольовим критерієм, залежно від характеру плинності волі людей на дії (правомірні дії і неправомірні дії), події, стан [2, 53–57]. Специфічні за своєю сутністю юридичні факти, що підлягають державній реєстрації: народження людини і її походження, громадянство, шлюб, розірвання шлюбу, зміна імені, констатація смерті. У даних випадках їхня реєстрація є елементом публічного правопорядку і регулюється нормами адміністративного законодавства [12, 92].

У кримінальному праві юридичні факти є підставою виникнення, зміни або припинення кримінально-правових відносин. Неправомірні юридичні дії, у даному випадку злочин, можуть знаходити і знаходять своє вираження як у здійсненні дій, заборонених правовими нормами, так і в невиконанні передбачених ними обов'язків зробити визначені дії, наприклад: ненадання без поважних причин допомоги хворому медичним працівником, що зобов'язаний, відповідно до встановлених правил, це зробити [13].

Головне завдання, виконуване юридичними фактами в правовому регулюванні, — забезпечення виникнення, зміни, припинення правових відносин, оскільки кожен юридичний факт викликає визначені правові наслідки.

Співвідношення різних видів юридичних фактів, модифікації кожного з них відображають особливості кола відносин, регульованих даною галуззю права. У цьому виявляється єдність і диференціація правового регулювання суспільних відносин, обумовлена специфікою окремих видів відносин. Установлення єдності системи юридичних фактів і особливостей співвідношення різних їхніх видів і модифікацій в окремих галузях громадського життя розкриває важливу сторону процесу правового регулювання, дає можливість точно визначити умови виникнення, розвитку і припинення правовідносин у кожній галузі [14, 57–58].

У сфері публічного права юридичні факти повинні бути точно визначені в нормах законодавства. Це означає, що, скажімо, угода сторін (договір), що у цивільному (приватному) праві є найбільш розповсюдженим видом юридич-

них фактів і, як правило, не вимагає на те спеціального нормативного дозволу, у праві публічному може мати місце лише у випадках і в рамках, спеціально передбачених у нормі права [12, 93].

### Література

1. Оборотов Ю. Н. Теория государства и права (прагматический курс): Экзамен. справ. — О.: Юрид. л-ра, 2005.
2. Кравченко В. В. Конституційне право України. — К.: Атіка, 2000.
3. Фрицький О. Ф. Конституційне право України. — К.: Юрінком Інтер, 2002.
4. Мелашенко В. Ф. Основи конституційного права України. — К.: Вестурі, 1995.
5. Алексеев С. С. Право: азбука — теория — философия: Опыт комплексного исследования. — М.: Статут, 1999.
6. Конституційне право України / За ред. В. Ф. Погорілка. — К.: Паук. думка, 2000.
7. Конституція України від 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 30. — Ст. 141.
8. Колпаков В. К. Адміністративне право України: Підручник. — К.: Юрінком Інтер, 2001.
9. Советское административное право / Под ред. П. Т. Василенко. — М.: Юрид. лит., 1990.
10. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25 черв. 1991 р. // Відомості Верховної Ради України. — 1991. — № 41. — Ст. 546.
11. Агапов А. Б. Учебник административного права. — М.: Городец, 1999.
12. Харитонова О. І. Адміністративно-правові відносини (проблеми теорії): Монографія. — О.: Юрид. л-ра, 2004.
13. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р. // Відомості Верховної Ради України. — 2001. — № 25–26. — Ст. 139.
14. Чувакова А. М. Дефектність фактичних складів: Дис... канд. юрид. наук. — О., 2004.

УДК 34.028

О. Г. Осадча

### ПРОЦЕСУАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ У СИСТЕМІ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Для становлення правової держави в Україні важливе значення має правовий інститут юридичної відповідальності. Не випадково проблема юридичної відповідальності постійно знаходиться в центрі уваги вітчизняної юриспруденції.

Сучасний період характеризується використанням загальнотеоретичних положень для заглибленої розробки галузевих різновидів відповідальності, як традиційних, так і «нетрадиційних» її видів (конституційної, екологічної, сімейної, процесуальної і т. п.). Подібний підхід дозволяє точніше використовувати можливості цих різновидів юридичної відповідальності у вирішенні практичних завдань, що стоять перед тією чи іншою сферою правового регулювання. У цьому плані процесуальна відповідальність є різновидом юридичної відповідальності і її дослідження не можна здійснювати без використання досягнень теорії юридичної відповідальності, виходячи з якої можна більш чітко уявити зміст процесуальної відповідальності.

© О. Г. Осадча, 2006